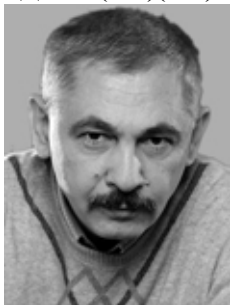

УДК 02(477)(092)

Віктор Мельник,
старший науковий співробітник відділу
наукового редагування бібліографічної інформації
Книжкової палати України

Внесок Ольги Грушевської в розвиток вітчизняної бібліотечної справи

Тривалий час ім'я Ольги Олександрівни Грушевської не прийнято було згадувати. У радянську добу це зумовлювалось тим, що вона належала до родини першого "буржуазно-націоналістичного" очільника Української держави — Голови Центральної Ради. А після 1991-го, коли нарешті стали називати речі своїми іменами, вона опинилась у тіні видатного родича. Іронія долі полягала в тому, що саме завдяки зусиллям Ольги Олександрівни було збережено неконфіскований архів М. Грушевського. І тільки зараз нарешті відновлюється справедливість щодо цієї визначної жінки — літературознавця, організатора бібліотек, громадського діяча. Серед нечисленних публікацій про неї особливо вирізняється праця співробітниці бібліотеки НаУКМА Н. Казакової, побудована переважно на архівних матеріалах.

Ольга Олександрівна народилась 16 січня 1878 р. у російському місті Шуя (нині Іваново). Її батьком був армійський офіцер (з часом дослужився до звання генерал-майора) Олександр Романович Парфененко (1845—1902), який згодом із сім'єю переїхав до Києва. На ту пору припадає знайомство із Грушевськими, які часто бували у Парфененків удома та на дачі. Між Олександром Грушевським, молодшим братом майбутнього Голови Центральної Ради, та Ольгою зав'язалися романтичні стосунки, і 1908 р. молода пара одружилась.

Однак сімейні узи не зашкодили подальшому навчанню Ольги. Після закінчення Вищих жіночих курсів у Києві вона їде до "північної столиці": з 1910 р. її чоловік викладав у Петербурзькому університеті історію, вів гурток українознавства та займався історико-біографічними дослідженнями, ставши дійсним членом Імператорського російського географічного товариства. У 1914 р. Ольга закінчила Правничо-історико-літературні курси, а протягом наступних трьох років слухала університетські лекції провідних мовознавців. Тоді ж вона написала дві оригінальні літературо-

знавчі праці, присвячені життю і творчості Тараса Шевченка: "З петербурзьких років (1838—1843)" та "Оксана" (обидві 1914) [2].

З розвитком національного політичного життя та розбудовою молодій Українській державі Грушевські повернулись до Києва. Олександр Сергійович став членом Української Центральної Ради і брав активну участь у створенні першого Українського народного університету, в якому пізніше працював професором. Він же очолював Бібліотечно-архівний відділ при Міністерстві народної освіти [6].

Новий навчальний заклад повинен мати бібліотеку, і саме її організацією зайнялась Ольга Олександрівна. Формування фондів (і насамперед з українських видань та літератури про Україну), визначення оптимальної структури та майбутнього штатного розпису, складання каталогів — все входило до її обов'язків. Саме з її ініціативи в книгозбірні було передбачено відділ українознавства, який проіснував до 1925 р., а затім влада його ліквідувала. Дослідники зазначають, що такий факт викликає подив, адже знищення відділу відбулося в період суцільної українізації, яку проводили згідно з декретами радянського уряду. Це твердження справедливе тільки щодо теренів України, бо потужний український рух в інших регіонах Радянського Союзу уже зазнавав системної протидії з боку більшовицької влади, що яскраво описано в циклі нарисів Миколи Трублаїні, котрий на початку 1926 р. здійснив подорож у Сибір та на Далекий Схід [7]. Через кілька років цей процес охопить також Україну.

Але поки що українська культура розбудовується, і Ольга Грушевська бере в цьому найактивнішу участь. З 1919 вона займає посаду наукового співробітника Історико-географічної комісії й Комісії зі складання історичного словника української мови та історико-географічного словника Всеукраїнської академії наук. У доробку Ольги Олександрівни — десять наукових публікацій, зокрема праці "Леонід Глібов" (1919), "З діяльності Куліша в 1850-х роках" (1924), нариси з історії Києва XVIII ст.

У 1930 р. після чистки ВУАН Ольга Олександрівна залишила науку і заради того, щоб просто-напросто вижити, змушена була піти працювати в бібліотеку. Але й на новому місці їй стали в пригоді великий інтелектуальний багаж, ерудиція, знання іноземних мов, організаційний досвід. Вона закінчує річні бібліотечні курси і не тільки швидко оволодіє в новій для себе галузі — науково-технічних бібліотеках, — а й докладає чимало зусиль до розвитку книгозбірень Київського хіміко-технологічного інституту та Київського політехнічного інституту

Загалом період кінця двадцятих — початку тридцятих років характеризується розгорнутим наступом на українську інтелектуальну еліту: ті, кому пощастило уникнути арешту, в кращому разі втрачали роботу і засоби до існування. Тоді

була розгромлена наукова школа М. Грушевського, а сам учений, намагаючись урятуватись, виїхав до Москви. Зазнали репресій і його найближчі родичі: брат Олександр у 1938 р. був заарештований і незабаром висланий до Казахстану, де й загубився його слід. Незаконно, як зазначається в Українській літературній енциклопедії¹ [1], була репресована у 1939 р. донька Катерина¹, яка померла на засланні.

Чорна хмара нависла і над Ольгою Олександрівною — дружиною "ворога народу". Вона не тільки мусила захищати саму себе, а й писала скаргу за скаргою в найвищі інстанції, домагаючись перегляду справи чоловіка, проте безрезультатно.

Наприкінці тридцятих О. Грушевська створила науково-технічну бібліотеку новопосталого Українського технологічного інституту кераміки та скла, а перед війною ще встигла попрацювати в бібліотеці Київського індустріального інституту.

Після визволення столиці від гітлерівців вона влаштовується в бібліотеку Київського цукротресту, у якій працює до виходу на пенсію.

Особлива заслуга Ольги Олександрівни ще й у тому, що вона — незважаючи на масштабний розгул репресій і воєнне лихоліття — зуміла зберегти особисті архіви свого чоловіка та його славетного брата, не обмежуючись тим, що зберігалось у неї самої, продовжувала розшукувати нові документи, зокрема й у Львові, де починав наукову та викладацьку кар'єру Михайло Сергійович. 1956-го — за п'ять років до смерті — вона передала все це зібрання до Центрального державного історичного архіву.

У фондах знаходяться і власні нотатки О. Грушевської, які, за словами Н. Казакової, "засвідчують зацікавленість Ольги Олександрівни процесами бібліотечного життя України і її намагання проаналізувати стан тогочасного книжкового руху, зокрема бурхливих 20-х років", а також "містять важливий фактографічний матеріал для написання справжньої історії наукових бібліотек Києва" [5].

Померла Ольга Олександрівна Грушевська 20 травня 1961 р. Похована в Києві.

Список використаної літератури

1. Білокінь С. І. Грушевська Катерина Максимівна / С. І. Білокінь // Українська літературна енциклопедія : [в 5 т. / редкол.: Дзевєрін І. О. та ін.]. — К., 1988. — Т. 1. — С. 509.
2. Білокінь С. І. Грушевська Ольга Олександрівна / С. І. Білокінь. — Там само. — С. 509.
3. Грушевська Катерина Михайлівна // Універсальний словник-енциклопедія / ред. рада Мирослав Попович (голова) [та ін.]. — К., 1999. — С. 363.
4. Грушевська Катерина // Енциклопедія українознавства : [в 11 т.] / голов. ред. Володимир Кубійович. — Репринт. відтворення вид. 1955—1984 р. — Львів, 1993. — Словникова частина. Т. 2. — С. 153.
5. Казакова Н. Бібліотечні студії Ольги Грушевської. — Режим доступу: http://www.ukma.kiev.ua/ua/nauka/confer/dni_nauki/arhiv/DS_1998/hum_sec/library/kazakova.htm. — Назва з екрана.
6. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917—1923) / Т. Ківшар. — К. : Логос, 1997. — 339 с.
7. Трублаїні М. Великим Сибірським шляхом / М. Трублаїні. — Вінниця : Тезис, 2000. — 128 с.

Надійшла в редакцію 22 січня 2013 року

¹ В "Енциклопедії українознавства" [4] та в "Універсальному словнику-енциклопедії" [3] називається рік її арешту — 1937.